

Kapittel 9

Dialoger om klimarettferdighet: samtaler som kreative møteplasser

ANNE KRISTINE HAUGESTAD

SAMMENDRAG Dette kapitlet behandler to typer iscenesatte dialoger: en type forskningsintervju som betegnes som strukturerte dialoger, og fagintervjuer som er dialoger mellom to eller flere fagpersoner. Forfatteren tar leseren med på en oppdagelsesferd som handler om møtet med – og videreutviklingen av – ideen om at begrensede naturressurser bør deles likt mellom alle verdensborgere. Underveis oppdages også det kreative potensialet i de to intervjuypene.

NØKKEWORD Dialog | diskursive ressurser | klimarettferdighet | ressurskvotering | økologisk fotavtrykk

ABSTRACT The chapter «Dialogues about climate justice: Conversations as creative meeting grounds» deals with two types of staged dialogues: a kind of research interview called structured dialogues and scholarly interviews involving two or more scholars. The author invites the reader to join her on a journey to explore the idea that limited natural resources should be shared equally between all world citizens. Along the way the creative potential in the two kinds of interview is also discovered.

KEYWORDS climate justice | dialogue | discursive resources | ecological footprint | resource quotas

Jeg var lenge en skrivebordfilosof. Jeg kom til sosiologien fra idéhistorie og hadde med meg den vanen at akademisk skriving handler om å lese og skrive. Dette fortsatte jeg med helt til jeg var ferdig med hovedoppgaven i sosiologi. Da jeg søkte om doktorgradsstipend for å utforske nordmenns holdninger til kosmopolitiske verdier og global ressurskvotering, var det imidlertid opplagt at jeg måtte begynne å snakke med folk.

I det som følger, tar jeg med leseren på en oppdagelsesferd som handler om mitt møte med – og min egen og andres videreutvikling av – den politiske ideen om at begrensede ressurser bør deles likt mellom alle verdensborgere. Når jeg kommer til 2002, da jeg hadde fått doktorgradsstipend for å snakke med folk om global ressurskvotering, utvides perspektivet til å gå dypere inn i et dialogdesign for strukturerte intervjuer som viste seg å bli mye mer fruktbart enn jeg hadde kunnet drømme om på forhånd. Dialogdesignets kreative potensial er egentlig det viktigste funnet fra dette forskningsprosjektet.

Forskningsintervjuene åpnet øynene mine for hvor mye intervjuer kunne lære meg om hvordan verden henger sammen for andre mennesker, og da jeg et tiår senere ble redaktør for et nett-tidsskrift for fagprosa og allmenn sakprosa, valgte jeg å satse på fagintervjuet som sjanger.

Både fagintervjuer og strukturerte dialoger kan ta for seg alle slags emner, men mens fagintervjuene er faglige samtaler mellom to eller flere fagpersoner, er strukturerte dialoger en forskningsmetode der én forsker gjennomfører intervjuer med intervjupersoner som til sammen dekker et mangfold av diskursive ressurser¹ knyttet til forskningsprosjektets tema. Begge intervjutypene krever omfattende forberedelser, men på helt ulike måter.

Jeg lar min oppdagelsesferd begynne i 1984, men den kan spores tilbake til 1968 da jeg som femåring opplevde den store mediedekningen av Biafra-krigen, en krig som er blitt omtalt som den første TV-overførte katastrofen som nordmenn ble eksponert for.² Som et barn av norsk dugnadskultur lurte jeg på hva som var *min* oppgave i møte med fattigdom og sult. Jeg husker gleden jeg følte da jeg som barneskoleelev gikk rundt og samlet inn penger til inntekt for UNICEF, og som trettenåring leste jeg Erik Dammanns bok *Fremtiden i våre hender*³ og ble en FIVH-er.

1. «Diskursive ressurser» er et svært vidtfaavnende begrep. Det kan dreie seg om fortellinger, metaforer, argumenter, ordspråk og andre tekstlige ressurser som folk tar i bruk for å forstå verden og sin egen og andres plass og roller i den. Begrepet «diskurs» kan knyttes til Michel Foucaults arbeider, men tilhører nå det akademiske dagligspråket.

2. Berge, 2005

3. Dammann, 1972

Mitt liv som FIVH-er kulminerte da jeg på 1990-tallet var landsstyreleder for FIVH i til sammen fire år, og i 1998 begynte jeg å kanalisere mitt engasjement inn i mitt faglige virke som sosiologistudent og senere som stipendiat. Spørsmålet jeg stilte meg, var: *Kan klimakrise snus til mulighet gjennom global ressurskvotering?* Altså: Kan ideen om alle verdensborgeres like rett til en begrenset ressurs (her: atmosfærens lagerkapasitet for CO₂) skape et politisk handlingsrom for å innføre ressurskvoteringsordninger som gir både redusert ressursbruk og fattigdomsbekjempelse? Etter en teoretisk orientert hovedoppgave som utforsket dette spørsmålet,⁴ fikk jeg i 2001 et doktorgradsstipend fra Norges forskningsråd, og jeg gjennomførte strukturerte kvalitative intervjuer med 28 grasrotpolitikere i 2002.⁵

Hvordan kunne jeg forske på et spørsmål som jeg har knyttet så mye følelser og engasjement til? Jeg tror jeg fant løsningen. Jeg ønsket å kartlegge hele bredden av diskursive ressurser knyttet til forbruk og fordeling i dagens verdenssituasjon. Og jeg ønsket å teste ut om det var mulig å finne fram til en overlappende konsensus⁶ om global fordelingsrettferdighet. Min forskning handler derfor ikke om hvor mange som mener det ene eller det andre, men om hvordan man kan føre inkluderende politiske dialoger.

I en bok om kreativ akademisk skriving kunne jeg for så vidt skrevet om det kreative potensialet i to intervju typer uten å vie noe særlig plass til hva jeg selv har brukt intervju typene til å utforske. Noen lesere vil kanskje synes at jeg skriver altfor mye om global ressurskvotering. Men for det første kommer intervju typene bedre til sin rett når jeg gir eksempler, og for det andre er det jo utforskingen av spørsmål rundt global ressurskvotering og klimarettferdighet som er selve oppdagelseskonteksten for dialogdesignet. Et tredje poeng er at jeg gjennom å organisere denne teksten som en oppdagelsesreise, gir et eksempel på en alternativ måte å organisere en fagtekst på. Og et siste poeng er at klimakrisen sannsynligvis er den største utfordringen menneskeheten noen gang har stått overfor.

Før jeg tar fatt på oppdagelsesreisen, vil jeg imidlertid si litt om det landskapet reisen foregår i.

4. Haugestad, 2000

5. Forskningsprosjektet het «Nordmenn i det globale hus. Om nordmenns forhold til kosmopolitiske verdier og global ressurskvotering», og jeg var ansatt som doktorgradsstipendiat ved NTNU fra 2001 til 2004. På grunn av sykdom ble det ikke skrevet en doktoravhandling, men funn fra prosjektet er publisert i Haugestad 2004 og 2006. I tillegg er en rekke konferansepapere publisert på www.academia.edu. De 28 grasrotpolitikere fant jeg fram til med utgangspunkt i stortingsvalglistene til alle partier som stilte lister i Akershus i 2001.

6. Begrepet «overlappende konsensus» har jeg fra John Rawls (2006, s. 39).

ET POLITISK LANDSKAP MED SAMMENSATTE POSISJONER

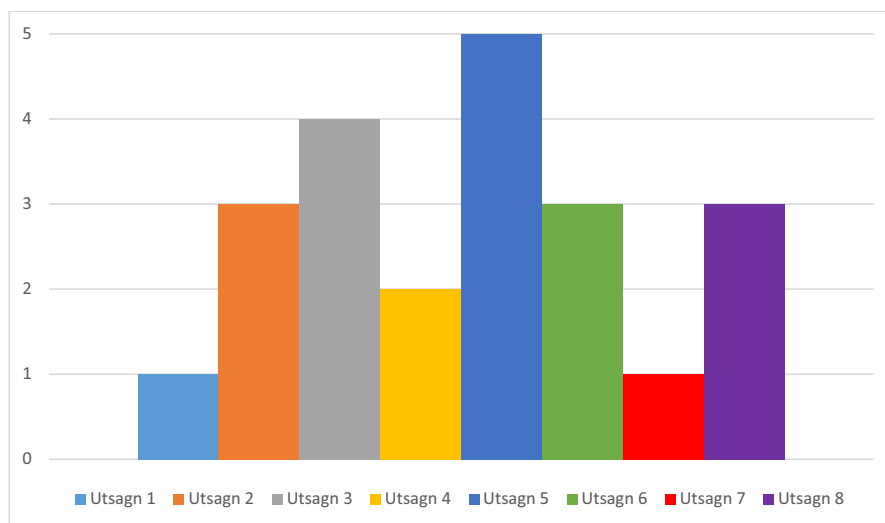
Metaforen «det politiske landskapet» brukes som et alternativ til «den politiske skalaen». En skala har bare to ytterpunkter, og å plassere noen på en politisk skala mellom ytre venstre og ytre høyre gir derfor et svært forenklet bilde av personens politiske tilhørighet. Et landskap kan derimot inneholde uendelig mange ulike posisjoner. Og én person vil normalt inneha mange ulike posisjoner, siden hver posisjon angår ett politisk spørsmål.

Jeg definerer en politisk posisjon som grad av enighet med et visst utsagn. Typiske politiske utsagn er «det er mer enn nok skatter og avgifter» og «det er riktig å bruke skattesystemet til å omfordele ressurser og redusere fattigdom». Til tross for en tilsynelatende motsetning mellom disse to utsagnene er det fullt mulig å si seg enig i begge samtidig (dvs. ikke ønske flere skatter og avgifter, men ønske at de vi har, skal brukes til omfordeling). Og det er også mulig å være uenig i begge samtidig (dvs. være for økte skatter og avgifter, men ikke for at disse skal brukes til omfordeling, men for eksempel ønske at de skal brukes til å ta vare på naturen eller til å bygge statlige praktbygg).

Ulike grader av enighet med en rekke politiske utsagn (dvs. ulike posisjoner i en rekke politiske spørsmål) danner til sammen en persons politiske profil. Man kan tenke seg at alle utsagnene ordnes langs en linje, og at grad av enighet markeres med en søyle. Da vil man få et komplekst søylediagram som viser personens politiske profil, og det er svært usannsynlig at to personer har identiske politiske profiler. Figur 9.1 viser et enkelt eksempel på en politisk profil basert på grad av enighet med åtte tenkte utsagn. I min kartlegging av det politiske landskapet bruker jeg til sammen 48 politiske utsagn, slik at en politisk profil for en av mine intervjupersoner vil inneholde 48 søyler.

Landskapsmetaforen gjør det altså mulig å identifisere svært sammensatte politiske profiler. Det er ikke mulig å tegne et faktisk lesbart kart over et slikt politisk landskap sammensatt av en rekke ulike posisjoner, for det er ikke tilstrekkelig med to eller tre dimensjoner for å beskrive landskapet. Men det er fint mulig å *tenke seg* et politisk landskap i for eksempel 8 eller 48 eller 1024 dimensjoner der hver enkelt deltaker i den politiske samtalen har sin helt spesielle politiske profil.

Det var i et slikt tenkt politisk landskap at jeg i 2002 dro på feltarbeid for å undersøke mulighetene for en overlappende konsensus om global ressurskvotering. Og det viste seg at det nettopp var kompleksiteten i dette landskapet som gjorde at det åpnet seg et overraskende politisk handlingsrom. Men før jeg kom så langt, hadde jeg altså i mange år vært på leting etter en tilnærming til global fordelingsrettferdighet som kunne si noe om hva som er den enkeltes rolle i arbeidet for en rettferdig verden i økologisk balanse.

FIGUR 9.1: Eksempel på politisk profil ut fra grad av enighet med åtte utsagn (1 = helt uenig, 3 = verken enig eller uenig, 5 = helt enig)

1984: EN MODELL FOR GLOBAL RETTFERDIGHET

Høsten 1984 hendte det meg to skjellsettende ting. For det første begynte jeg på grunnfag i sosiologi og ble kjent med Stein Bråten's bok *Modeller av mennesker og samfunn*.⁷ For det andre var jeg observatør under Framtiden i våre hendes årsmøte og hørte Olav Benestad legge fram et forslag om å utrede global ressurskvotering som en tilnærming til global fordelingsrettferdighet.

Bråten omtaler modeller som broer mellom teori og erfaring. Han sier at «en modell kan være mental eller fysisk, uartikulert eller artikulert».⁸ Bråten bruker ofte modeller i form av figurer, og det har jeg også selv hatt mye nytte av. Den reisen jeg tar for meg her, handler imidlertid først og fremst om *tankemodeller*. Og det tankemodellene dreier seg om, er den tilnærmingen som Olav Benestad var den første som introduserte meg for. Hans forslag om å utrede global ressurskvotering som en tilnærming til global fordelingsrettferdighet ble riktignok ikke fulgt opp av FIVH i 1984, men hos meg var tanken plantet. Som tankemodell er ideen om global ressurskvotering enkel. Slik den ble presentert av Olav Benestad, handler den om at det bør være mulig å regne ut hvor mye av en grunnleggende ressurs (særlig matjord) som er tilgjengelig for hele kloden som økosystem, og at man

7. Bråten, 1981

8. Bråten, 1981, s. 3

deretter ved å dele denne mengden på antall verdensborgere vil sitte igjen med et tall for personlige ressurskvoter. Benestads forslag innebar ikke at man rent faktisk skulle gjennomføre en global ressurskvotering (med rasjoneringskort eller lignende), men han mente at det ville være nyttig å kjenne til tallene for det som kan kalles et bærekraftig personlig forbruk.⁹

Jeg merket meg Benestads forslag den gangen i 1984 fordi det svarte på spørsmålene som jeg hadde stilt meg siden jeg rundt 1968 så bildene av «Biafra-barn» med oppblåste sultmager og syltynne armer og bein. Bildene av «Biafra-barna» gjorde stort inntrykk på meg, og jeg følte meg heldig som var født i Norge. Samtidig fødtes et behov for å gjøre noe for verdens fattige og sultende. Men hva skulle jeg gjøre? Og når gjorde jeg nok? Benestads tilnærming tilbød et forsinket svar på dette: Jeg gjør nok hvis jeg holder meg innenfor min rettferdige andel av verdens ressurser.

En tankemodell hadde slått rot i meg, men det skulle gå sju år før det skjedde noe mer.

1991/1992: LANSERING AV ULIKE TILNÆRMINGER TIL GLOBAL FORDELINGSRETTFERDIGHET

I 1987 hadde Brundtlandkommisjonen satt begrepet «bærekraftig utvikling» på den internasjonale dagsordenen med sin rapport *Vår felles framtid*.¹⁰ Det ble også bestemt at det skulle arrangeres en FN-konferanse for miljø og utvikling i Rio de Janeiro i 1992. Kombinasjonen av en spenstig rapport og en kommende konferanse utløste mye kreativ energi, og jeg vil framheve to tilnærminger til global fordelingsrettferdighet som ble lansert i forkant av Rio-konferansen, nemlig «økologisk rom» og «økologisk fotavtrykk».

ØKOLOGISK ROM

Det var Friends of the Earth (FoE) i Nederland som lanserte begrepet «økologisk rom» («environmental space»). Tilfeldigvis var jeg til stede da det ble lansert i Haag høsten 1991. I 1993 ble *Action Plan Sustainable Netherlands*,¹¹ som videreutvikler tilnærmingen, utgitt. «Økologisk rom»-tilnærmingen har mye til felles med det Olav Benestad skisserte i 1984. Beregningene til FoE viste at med mak-

9. Jeg bruker betegnelsen «bærekraftig» her selv om dette begrepet ikke var i bruk i 1984, men ble utmyntet av Brundtlandkommisjonen i 1987.

10. Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, 1987

11. Buitenkamp mfl., 1993

simal gjenbruk og resirkulering har vi nok grunnleggende ressurser (matjord, vann, tømmer, energi) på kloden til at sju milliarder mennesker kan ha en levestandard tilsvarende nederlandsk gjennomsnittlig levestandard. Det eneste det ikke ville være rom for hvis en nederlander skulle ha et bærekraftig personlig forbruk, var dagens nivå på kjøttforbruk, bilbruk og flyreiser.

For en miljøbevisst og rettferdighetsorientert nederlander – eller nordmann – var dette overraskende nyheter. De fleste hadde trodd at et bærekraftig personlig forbruk ville måtte innebære store livsstilsendringer og forsakelser. I 1995 ga John Hille ut en bok som inneholdt beregninger av nordmenns økologiske rom,¹² og Framtiden i våre hender ga ut flere hefter som baserte seg på ideen om økologisk rom. I heftet *Din kvote* heter det i forordet:

«Din kvote» er helt konkret den kvoten av ressurser du med god samvittighet kan forbruke, men også et uttrykk for det ansvaret hver enkelt bør føle for å sikre bærekraftig bruk av jordas ressurser.¹³

Det skulle imidlertid vise seg at økologisk rom-tilnærmingen var for komplisert, og i 2019 er det først og fremst en alkoholholdig drikk som dukker opp når man googler «økologisk rom».

Med det andre begrepet som ble lansert omtrent på samme tid, gikk det imidlertid bedre.

ØKOLOGISK FOTAVTRYKK

William Rees utmyntet begrepet «økologisk fotavtrykk» («ecological footprint») i 1992,¹⁴ og han videreutviklet begrepet sammen med Mathis Wackernagel.¹⁵ Begrepet har to klare fortrinn sammenlignet med «økologisk rom». For det første måles all ressursbruk med én måleenhet, nemlig globale hektar, og for det andre er metaforen «fotavtrykk» lettere å forstå. Gjennom vårt forbruk sprer vi våre fotavtrykk over jordens overflate slik at det totale økologiske fotavtrykket for jordens befolkning svarer til 1,6 jordklode.¹⁶ Et økologisk fotavtrykk som er større enn jordkloden, betyr at menneskeheten forbraker ikkefornybare ressurser i høyt tempo, og da særlig fossile energiressurser.

12. Hille, 1995

13. Framtiden i våre hender, 1997

14. Rees, 1992

15. Wackernagel & Rees, 1996

16. Hofstad, 2016

Ifølge Knut Hofstad¹⁷ er det ingen omforent måte å beregne det økologiske fotavtrykket på, men det er vanlig å omregne forbruket av fossile energiresurser til globale hektar ved å beregne hvor stort landareal som ville trengs for å plante nok skog til å absorbere utslippet av klimagasser. Beregningen av økologiske fotavtrykk er med andre ord både komplisert og omstridt, men selve fotavtrykkmetaforen er så treffende at begrepet likevel har fått stor anvendelse både i Norge og i resten av verden, men da ofte knyttet til begrepet karbonfotavtrykk, siden det mest ødeleggende overforbruket av ressurser i dagens verden handler om utslipp av karbondioksid fra fossile energiresurser.

2002: POLITISKE DIALOGER OM GLOBAL FORDELINGSRETTFERDIGHET

I 2002 gjennomførte jeg 28 kvalitative intervjuer med norske grasrotpolitikere.¹⁸ Jeg hadde behov for å introdusere en tankemodell inspirert av «økologisk rom»- og «økologisk fotavtrykk»-tilnærmingene under intervjuene, og dette løste jeg ved å bruke et spørreskjema med til sammen 48 utsagn om ulike spørsmål (utsagnene var ordnet i par), der intervjupersonene ble spurt hvilket av de to utsagnene han eller hun var mest enig i og fikk til sammen sju avkryssingsmuligheter der det var mulig å velge flere samtidig, for eksempel at man var enig med begge eller litt enig med den ene og helt enig med den andre.

Dette intervjudesignet fungerte fint for å introdusere tankemodellen, men i ettertid har jeg skjönt at designet også vil kunne brukes som et generelt verktøy for å få til gode dialogiske intervjuer. For de fleste intervjuformål vil det sannsynligvis være nok med cirka ti utsagn (organisert som fem par) for å åpne samtalerommet for den ønskede fasettkartleggingen. I andre typer samtalsituasjoner kan det være nok med bare et par situasjonsbeskrivelser med tilhørende utsagn. Man kan også bruke designet til å sette opp samtalerom for gruppesamtaler, noe jeg selv har gjort ved et par anledninger med interessante resultater.

Spørreskjemaet bidro for det første til å skape et samtalerom for hvert enkelt intervju, men fordi intervjupersonene forholdt seg til de samme spørsmålene, ble det også etablert et slags felles samtalerom på tvers av intervjuene. Fordi spørreskjemaet gjorde at alle kom innom de samme temaene på omtrent samme måte, ble det mulig for meg å sette de ulike intervjupersonene i indirekte dialog med

17. Hofstad, 2016

18. Disse sto på stortingsvalglisten, men var ikke blitt innvalgt på Stortinget. Mange av dem var engasjert i lokalpolitikk.

hverandre ved å presentere dem for ting andre intervjupersoner hadde sagt. Det ble i ettertid også mulig for meg å presentere forskningsfunnene på en dialogisk måte der ulike intervjupersoner representerte ulike posisjoner.

Inspirasjonen til å bruke konstruerte situasjoner hadde jeg fått fra selvutfyllingsdelen til intervjuundersøkelsen «Norske meninger 1999»,¹⁹ som jeg hadde fått tilgang til gjennom et doktorgradskurs i spørreskjemametodikk. Dette spørreskjemaet består av over tre hundre spørsmål med en rekke svaralternativer. Jeg ble spesielt interessert i en type spørsmål som er brukt noen få steder. I disse spørsmålene får man først en liten introduksjon som forteller om to personer som diskuterer noe, og man blir bedt om å svare på hvem man er mest enig med. Deretter kommer to utsagn introdusert med «A sier» og «B sier».

Jeg hadde meldt meg på kurset i spørreskjemametodikk fordi jeg hadde planlagt å bruke et kort spørreskjema i begynnelsen av kvalitative intervjuer for å sikre meg bakgrunnsinformasjon om intervjupersonene. Men i løpet av kurset – som ble ledet av Ottar Hellevik og Gustav Haraldsen – fikk jeg ideen om å bruke et spørreskjema for å etablere et samtalerom. Den opprinnelige tanken var at intervjupersonene skulle fylle ut hele skjemaet først, og så skulle vi etterpå snakke om svarene. På den måten ville jeg sikre at intervjupersonene ikke ble påvirket av meg underveis i spørreskjemaet. Men tilfeldigvis – og heldigvis – ble jeg nødt til å lese spørsmålene høyt for en av de første jeg intervjuet, og da oppdaget jeg at det var mens intervjupersonen tenkte over hva hun skulle svare at det kom veldig spennende refleksjoner rundt svaralternativene. Jeg endret derfor designet til å bruke spørreskjemaet som en intervjuguide der vi satt med hvert vårt spørreskjema og så på hver enkelt situasjon sammen. Og det er i disse refleksjonene rundt situasjonene og svarene at samtalene framstår som kreative møteplasser der mening skapes.

UTVIKLING AV SPØRRESKJEMAET FOR STRUKTURERTE DIALOGER

Fra Gustav Haraldsens *Spørreskjemametodikk etter kokebokmetoden* hentet jeg en oppskrift for «fasettkartlegging»²⁰ som jeg hadde nytte av ved inndelingen i dimensjoner som forsøkes representert i spørreskjemaet. Ut fra min forutforståelse av temaet for undersøkelsen skilte jeg ut en håndfull dimensjoner som jeg mente det var viktig at ble ivare tatt i spørreskjemaet. Dette var:

19. Markeds- og Medieinstituttet, 1999

20. Haraldsen, 1999, s. 103 f.

- rettferdighetsdimensjonen (forskjellige aspekter ved rettferdighet)
- ansvarsdimensjonen (å ta ansvar)
- avmaktsdimensjonen (opplevelse av avmakt)
- avvergedimensjonen (forsøk på å vike unna potensielle moralske dilemmaer)
- tilhørighetsdimensjonen (opplevelse av tilhørighet til forskjellige grupper)
- deledimensjonen (vilje til å dele)
- meningsdimensjonen (behov for meningsfulle «identitetsprosjekter»)
- konkurransedimensjonen (appeller til konkurranse som fordelingsprinsipp)
- bekymringsdimensjonen (med underdimensjoner, se nedenfor)

Bekymringsdimensjonen delte jeg videre inn i følgende underdimensjoner:

- miljø- og ressurskrisen
- fattigdomskrisen
- migrasjonskrisen
- økonomibekymringer
- terrortrusselen

Denne oversikten over dimensjoner fungerte som en sjekkliste ved utarbeidingen av spørreskjemaet, og hver dimensjon og underdimensjon ble ivaretatt i minst ett spørsmål.

Designet viste seg altså å fungere overveldende bra. Et par intervjupersoner protesterte riktignok mot utformingen av samtalerommet, men disse protestene var i seg selv viktige funn, idet de viste at jeg hadde laget for trange rammer. Spørreskjemaet var utformet med sikte på å ta vare på alle tenkelige posisjoner, men det var altså noen posisjoner som jeg ikke hadde klart å tenke meg. Disse protesterende intervjupersonene bidro sterkt til den videre analysen, og det synes dessuten temmelig klart for meg at disse posisjonene ikke hadde kunnet komme så tydelig fram dersom jeg ikke hadde brukt et spørreskjema med avkryssingsalternativer. Spenningene som oppsto da intervjupersonene nektet å godta samtalerommet, var ubehagelige for begge parter, og de ville høyst sannsynlig ikke oppstått hvis ikke spørreskjemaet hadde presset fram situasjonen.

Målsettingen med intervjuene var ikke å få intervjupersonene til å bli enige med intervjueren (overflåtisk sett kan det jo se sånn ut), men å utforske mulighetene og hindringene knyttet til en ressurskvoteringstilnærming. Dermed ble intervjupersonene ikke konstituert som «elever», men som «hjelpere». Det var ikke jeg som skulle lære dem noe (selv om det også er elementer av dette underveis), men de

som skulle lære meg om hvordan de så på «forbruk og fordeling i dagens verdenssituasjon», som var den formuleringen som ble brukt både i invitasjonsbrevet og i begynnelsen av spørreskjemaet. Visse informasjons- eller læringselementer var nødvendige fordi ressurskvoteringstilnærmingen ikke kunne antas å være kjent, og det var sannsynligvis en fordel at disse elementene stort sett var integrert i spørreskjemaet slik at jeg som intervjuer slapp å framstå som belærende og doserende.

EKSEMPLER PÅ SPØRSMÅL FRA SPØRRESKJEMAET

Et tidlig spørsmål i spørreskjemaet samlet de fleste intervjupersonene om ett av svaralternativene, som var modellert over «Pascals veddemål»:

5 KLIMAENDRINGER

To personer har nettopp sett et TV-program om de siste tiårenes klimaendringer. De er begge bekymret over økningen i voldsomt vær, men har forskjellige syn på hvordan verdenssamfunnet bør reagere. Hvor enig er du med A og/eller B?

A sier: Det er ikke bevist at klimaendringene har sammenheng med menneskeskapte CO₂-utslipp. Så lenge dette ikke er bevist, er det unødvendig å begrense CO₂-utslippene.

B sier: Den dagen vi blir overbevist om at det er en sammenheng mellom CO₂-utslipp og klimaendringer, kan det være altfor sent å gjøre noe for å hindre dramatiske klimaendringer. Derfor er det best å begynne å begrense utslippene av CO₂ nå. Hvis det senere viser seg at man tok feil, kan man jo bare øke utslippene igjen!

Dette spørsmålet åpnet for at ikke alle ville være enige i at vi opplever menneskeskapte klimaendringer. Men det argumenteres for at en rimelig kollektiv «forsikringsordning», en forsikring mot dramatiske klimaendringer som følge av økt drivhuseffekt, kan baseres på at man handler *som om* vi har et problem. Argumentasjonen bak en slik «forsikringsordning» svarer til filosofen Blaise Pascals (1623-62) veddemålsargumentasjon²¹ knyttet til Guds eksistens: Man har en usikkerhetssituasjon – man vet ikke om Gud eksisterer. Hvis Gud eksisterer og man handler som om han ikke eksisterer, risikerer man evig fortapelse. Hvis derimot Gud ikke eksisterer, og man handler som om han eksisterer, risikerer man lite eller ingenting. Risikoen ved å ta feil er altså sterkt knyttet til det ene alternativet – å

21. Wikipedia, 2018

handle som om Gud ikke eksisterer, mens han faktisk eksisterer. Valget av hvilket svar man skal satse på i «veddemålet», blir derfor ifølge Pascal enkelt. Selv beskjefter jeg meg ikke med spørsmålet om Guds eksistens, men et analogt resonnement kan gjøres gjeldende med hensyn til menneskeskapte klimaendringer (og overforbruk av fossile brennstoff): Man har en usikkerhetssituasjon – man vet ikke sikkert om det vi opplever i dag, er menneskeskapte klimaendringer som følge av CO₂-utslipp fra fossile brennstoff. Hvis menneskeskapte klimaendringer finner sted, og vi handler som om de ikke finner sted, risikerer vi dramatiske klimaendringer. Hvis derimot menneskeskapte klimaendringer ikke finner sted, og vi handler som om de finner sted, risikerer vi lite eller ingenting.²² Risikoen ved å ta feil er altså sterkt knyttet til det ene alternativet – å handle som om menneskeskapte klimaendringer ikke finner sted.

Ved å iscenesette klimaspørsmålet på denne måten oppnådde jeg nettopp at også de som helte mot å være klimaskeptikere (det var flere slike i 2002 enn det er i 2019), sa seg enig i at det uansett er smart å være føre var.

I spørreskjemaet var det tre spørsmål som handlet nettopp om de tre forbruksområdene som rapporten om et bærekraftig Nederland pekte ut som områder der et nederlandsk – eller norsk – forbruksmønster ikke kan fortsette som før hvis man skal oppnå en bærekraftig utvikling: kjøttforbruk, flyreiser og bilkjøring. De tre spørsmålene var laget over samme mal, og det om bilkjøring var slik:

10 BILKJØRING

Hvor enig er du med A og/eller B?

A sier: Enhver har rett til å bruke bil så mye som en har råd til.

B sier: Det er urettferdig at rike mennesker kan bruke ubegrenset med bensin til sine biler og kjøre så mye de vil når forurensning og andre ulemper forbundet med biltrafikk rammer alle.

De tre spørsmålene som implisitt tematiserte kjøpekraft versus ressurskvotering, inviterte til refleksjoner rundt hva som faktisk er tilfelle i dag, og hvordan det burde være. Situasjonen er jo at enhver har rett til å kjøre bil så mye som en har råd til, men da det ble formulert på denne måten – og satt opp mot B-utsagnet – viste det seg at de fleste mente at dette er en dårlig måte å argumentere på. Her er et eksempel på hvordan en av intervjupersonene resonnererte rundt spørsmålet om bilkjøring:

22. Her vil det selvsagt være uenighet om hvor mye som står på spill. Noen er mer opptatt av at økonomien er skjør og ikke tåler kraftige klimatiltak enn av at naturen har sine tålegrenser.

– Så altså, vi kan ikke slippe løs amerikansk bilbruk på hele verden, det skjønner jeg og. Da er vi tomme for olje i løpet av tre år. Det går ikke det. Ikke har vi veier til det heller, for den saks skyld. Så sånn sett er jeg ikke helt enig i det A sier. Altså, du kan tenke deg om 1,2 milliarder kinesere skal begynne å kjøre like mye bil som det amerikanerne gjør, det blir feil. Pluss alle i India også – det er like mange der nesten. Det blir gærent. Så alle kan ikke kjøre ... Eller du kan si – i dag så kjører de bil så mye de har råd til, men hvis alle hadde like mye råd som amerikanerne, så hadde det blitt gærent. Men da hadde ikke de menneskelige utslippene vært 0,2 prosent heller [intervjupersonen har tidligere hevdet at de menneskeskapte utslippene er forsvinnende små og ikke kan være det som forårsaker klimaendringer]. Så det går ikke. Så er jeg noe enig med B – «Det er urettferdig at rike mennesker kan bruke ubegrenset med bensin ...». Altså det går jo i grunn på det samme [resonnementet blir det samme].

– *Ja, for hvis man først skal begrense, så er det noe med at er det da pengene som skal være begrensningen? Du er jo i nærheten av å si at det kanskje skulle vært et annet fordelingsprinsipp, da. Altså – hvis først kineserne hadde kjøpekraft.*

– De har vel ikke lov heller, vel? Eller er det blitt frigjort nå? Da jeg jobbet i Kina – jeg har jobbet der og – så hadde ikke privatpersoner lov til å kjøre bil og kjøpe bil. Det var bare det offentlige som hadde det.

Da intervjupersonen innser at han til tross for sitt eget markedsliberale verdensbilde ikke kan ønske kineserne velkommen inn i den frie markedsøkonomien, er det et slags vendepunkt i intervjuet. For at det ikke skal gå helt gærent, må visst kineseres – og inderes – rett til å forbruke begrenses. Det virker som om han ikke er komfortabel med dette, og i fortsettelsen merker jeg en endring i hvordan han forholder seg til ideen om personlige klimavoter.

De tre spørsmålene om kjøpekraft versus ressurskvotering fungerte som en oppvarming fram mot det sentrale spørsmålet om kvotefordeling:

15 KVOTEFORDELING

To personer diskuterer hva som vil være den riktige løsningen hvis det skal fastsettes grenser for hvor mye et land kan bruke av fossile brennstoff (olje, gass og kull). Hvor enig er du med A og/eller B?

A sier: De landene som er avhengige av fossile brennstoff for å holde økonomien i gang, må få lov til å bruke mer enn land som ennå ikke er blitt avhengige av fossile brennstoff.

B sier: Forbrenningen av fossile brennstoff medfører utslipp av klimagasser til vår felles atmosfære. Ingen har større rett til atmosfæren enn andre, og retten til utslipp bør derfor fordeles likt mellom alle verdensborgere. Så får heller de som slipper ut mer klimagasser enn gjennomsnittet, betale en overforbruksavgift.

Det A sier her, er det som faktisk skjer i verden i dag. Med henvisning til at økonomien må holdes i gang, holdes tempoet i klimaarbeidet nede. Dette var det andre spørsmålet som samlet de aller fleste intervjupersonene om ett av svaralternativene. Det er vanskelig å argumentere for at noen har større rett til atmosfæren enn andre, og B-alternativet framstår som det eneste etisk akseptable alternativet. Men her kan det argumenteres for at intervjupersonene blir litt lurt av at B-utsagnet er sammensatt av flere utsagn. I en surveyundersøkelse er det fy-fy å laste flere utsagn på hverandre innenfor ett svaralternativ, mens det i et kvalitativt intervju er mulig å finne ut hva intervjupersonen mener om de ulike delene av det samlede utsagnet. Dette er et eksempel på at det som er et problem i surveyundersøkelser, blir til ressurser ved bruk av spørreskjema til å skape et samtalerom.

OPPDAGELSEN AV ET OVERRASKENDE POLITISK HANDLINGSROM

Analysen av intervjumaterialet avdekket et overraskende politisk handlingsrom. Cirka halvparten av intervjupersonene kunne godt tenke seg et regime for global ressurskvotering med en form for tvungen rasjonering. For den andre halvparten framsto et slikt regime mer eller mindre som et mareritt. Men blant de som var sterke motstandere av tvungen rasjonering – ikke minst fordi de så for seg et gedigent byråkrati – var så å si alle enige i at noe må gjøres med CO₂-utslippene, og også i at ingen har større rett til atmosfæren enn andre. Dermed var disse byråkratiskeptikerne desto større tilhengere av en dugnadstilnærming til klimaspørsmålet – der alle bidrar så godt de kan. Og de stilte seg positive til merkeordninger som gjør at folk får informasjon om hvor mye de selv bidrar til klimadugnaden.

Det overraskende politiske handlingsrommet oppstår altså hvis tilhengerne av et globalt ressurskvoteringsregime med en eller annen form for tvungen rasjonering (herunder kongstanken om en bindende global klimaavtale) gir opp denne kampsaken og i stedet setter de politiske kreftene inn på at informasjon om klimakonsekvenser av alle slags forbruksvalg og politiske veivalg blir lett tilgjengelig. Med slik informasjon lett tilgjengelig kan alle finne sin plass i klimadugnaden – og man kan også identifisere de som saboterer den. Og i et slikt perspektiv er det altså dugnadssabotasje å si at vi må vente på en bindende global klimaavtale før det er noen vits i å feie for egen dør. Det blir som å si at det ikke er noen vits i å

ha dugnad på den lokale lekeklassen før det finnes en bindende global avtale om utforming av lekeplasser.

DIALOGDESIGNETS STYRKER

Oppsummeringsvis vil jeg fremheve en del ting som jeg opplever som styrker ved dialogdesignet:

- Åpner et samtalerom. Gjennom A- og B-utsagnene blir ulike A-er og B-er trukket inn i samtalen, og det som egentlig er en samtale mellom to, blir til en samtale mellom flere. Jeg opplevde at intervjupersonene begynte å snakke om A og B som om de var virkelige mennesker.
- Får fram nye fasetter ved det intervjuet handler om. Det blir lett for intervjupersonen å oppdage hva vedkommende savner, og hvilke stemmer som ikke har kommet til orde.
- Fungerer som et fiskegarn for fortellinger. Jeg erfarte at det virket som om designet inspirerte intervjupersonene til å komme med illustrerende fortellinger (blant annet om folk de har møtt som mener det samme som en A eller en B i spørreskjemaet).
- Spørreskjemaet fungerer som en felles og morsom intervjuguide (i stedet for at intervjueren sitter med sin litt hemmelige intervjuguide og med større eller mindre hell klarer å komme innom alle de planlagte temaene).
- Spørreskjemaet fungerer som en forhåndskoding slik at det blir lettere med sammenligning mellom intervjuene.
- Spørreskjemasvarene gir mulighet for å gjengi enkelte kvantitative funn, selv om det først og fremst er et design for kvalitative intervjuer.
- Intervjumaterialet gir godt grunnlag for å vurdere om en hypotese stemmer og for å formulere nye hypoteser.

2012: FAGINTERVJUET SOM MØTEPlass

I et foredrag på Høgskolen i Vestfold høsten 2012 lanserte jeg som nybakt redaktør for nett-tidsskriftet *Tekstualitet* en satsing på fagintervjuet som sjanger. I fagintervjuet møtes ulike fagpersoner med hele sitt enorme erfaringsmateriale, og når et slikt møte deles med lesere, formidles faglig refleksjon i en lett tilgjengelig form.

Fagintervjuer er en undersjanger innenfor den mer omfangsrrike sjangeren sakintervjuer. I et fagintervju er den eller de som intervjuer selv fagperson(er) på det aktuelle feltet. I sakintervjuene er det først og fremst den intervjuede som

besitter fagkunnskapen, men intervjueren må selvsagt kunne sitt håndverk. Dette innebærer at de fleste intervjuene jeg har laget for *Tekstualitet*, er sakintervjuer. Det er bare de intervjuene som handler om mitt eget fagfelt – som er klimasosio- logi – som kan kalles fagintervjuer.

EKSEMPLER PÅ BØKER MED FAGINTERVJUER

«Samtaler i Samtiden» ble publisert som en serie i tidsskriftet *Samtiden* fra ca. 1979 til 2001. I 1989 kom boken *Samtaler i Samtiden* med tretten av samtalene som ble publisert i *Samtiden* fra 1979 til 1987.²³ I samtalene i *Samtiden* er det ofte to intervjuere. Den intervjuede kunne være en forfatter, en fagperson, en kunstner eller en annen kjent personlighet (gjerne en internasjonal berømthet).

Boken *Samtaler på universitetet. 19 faglige møter mellom lærer og student* ble utgitt i 1991.²⁴ Alle samtalene er mellom én «lærer» og én «student». De var ikke nødvendigvis hverandres lærer og student, men inntok disse rollene i intervjuene. På baksiden av boken kan man lese blant annet dette: «Samtalene representerer på en gang faglig tyngde og populær formidling av ellers vanskelig tilgjengelige fag- områder.» Det er nettopp denne kombinasjonen av faglig tyngde og tilgjengelighet som gjør at jeg er så begeistret for fagintervjuet som sjanger.

Den tredje boken jeg vil nevne, er Norunn Askeland og Eva Maagerøs *Om å utfordre vanen. Samtaler om litterær sakprosa* fra 2014. Her intervjuer forfatterne i fellesskap 13 forfattere av litterær sakprosa. Selv om det er to intervjuere i denne boken, er spørsmål og svar gjengitt henholdsvis i kursiv og vanlig brødtekst. De to intervjuerne framstår med andre ord med én stemme.

Alf van der Hagens samtalebøker bør også nevnes i denne sammenheng. Han har gjennomført flere lange forfatterintervjuer som framstår som en blanding av faginter- vjuer og biografiske tekster.²⁵ Hans bøker har til felles med de andre nevnte bøkene at de kun består av spørsmål og svar, og selv om jeg ikke vil gå så langt som å si at det er forbudt med refererende partier i et fagintervju, så er det samtaledynamikken som bærer fagintervjuene. Dette skiller dem fra det som kan kalles journalistiske intervjuer, som ofte består av lange refererende partier og bare noen få direkte sitater.

Fagintervjuer kan altså dreie seg om alle slags fag og emner, og bøkene jeg har trukket fram, gir mange eksempler på hvordan komplekse spørsmål blir lett til-

23. Rønning, 1989

24. Gjerdåker & Skarheim, 1991

25. Alf van der Hagen har utgitt mange intervjubøker, men de jeg sikter til her, er først og fremst samtalebøkene basert på flere lange samtaler med henholdsvis Dag Solstad (Hagen, 2013), Kjell Askildsen (Hagen, 2014) og Henning Hagerup (Hagen, 2016).

gjengelig når fagfolk snakker sammen på denne måten. Det som skapes på denne dialogiske møteplassen, er ikke nødvendigvis ny kunnskap, men kompakte måter å formidle kunnskap på.

OPPSKRIFT FOR FAGINTERVJUER

Som redaktør for nett-tidsskriftet *Tekstualitet* har jeg siden 2013 gjennomført og publisert mange sakintervjuer og noen fagintervjuer, og jeg prøver også å inspirere studenter på masterstudiet i faglitterær skriving ved Universitetet i Sørøst-Norge og andre interesserte til å lage sakintervjuer og fagintervjuer. Å lage et sakintervju eller fagintervju kan være en fin oppgave for eksamensmapper på en rekke ulike studier.

Jeg har laget en del tips for gjennomføring av et fagintervju. De fleste tipsene gjelder også sakintervjuer. Tipsene er publisert i *Tekstualitet*.²⁶ I et fagintervju bruker intervjueren sin egen faglighet i møte med intervjuobjektet, og det er derfor stort rom for at intervjueren bringer inn egne erfaringer og meninger. Det aller viktigste i et fagintervju er balansen mellom på den ene siden gode forberedelser og klare tanker om hva man ønsker å få ut av intervjuet, og på den andre siden rom for at intervjuet kan ta en annen retning enn forventet hvis denne nye retningen virker interessant. Også framgangsmåten for transkribering og redigering er nøye beskrevet i *Tekstualitet*.

Mens de strukturerte dialogene er forskningsintervjuer som ikke skal redigeres etterpå, skal fagintervjuene derimot redigeres – ofte ganske kraftig. Og mens fagintervjuene publiseres som lange tekster, vil forskningsintervjuene stort sett bli publisert i form av korte utdrag som illustrerer ulike poenger.

ET KLIMAINTERVJU

Mitt første fagintervju var også det mest omfangsrike. En samtale med Dag O. Hessen og Thomas Hylland Eriksen resulterte faktisk i tre publiserte intervjuer. Samtalen varte en time, så for å få et passe langt fagintervju kan det med andre ord være nok med en samtale på rundt tjue minutter. Men om samtalen ikke varer så lenge, er forberedelsene desto mer tidkrevende. Før samtalen med Hessen og Hylland Eriksen hadde jeg først og fremst lest de to bøkene som de har skrevet sammen, nemlig *Egoisme*²⁷ og *På stedet løp*.²⁸ Det kom ikke som en overraskelse på

26. *Tekstualitet*, 2019

27. Eriksen & Hessen, 1999

28. Hessen & Eriksen, 2012

meg at jeg måtte dele intervjuet med Hessen og Eriksen i tre. Mine forberedte spørsmål var bygd opp over en tredeling der den første delen dreide seg om det å skrive bøker sammen, den andre om bærekraftig utvikling generelt og den tredje om klimaspørsmålet spesielt. Mot slutten av klimaintervjuet kaster jeg inn mine egne perspektiver på personlige klimakvoter, og Dag O. Hessen sier seg enig i at dette er en god tilnærming:

DOH: Ja – jeg mener vi burde hatt individuelle CO₂-kvoter, og et greit regneark hvor alle kunne holde rede på sine egne kvoter, og så ble man skattlagt etter personlig CO₂-forbruk. Det ville vært en mulighet å gjennomføre, og det ville fungere hvis det ble gjennomført.

AKH: Jeg har sjekket med noen fra skattemyndighetene, og de kan håndtere slikt gjennom selvangivelsen.

DOH: Ja – det ville dessverre vært en opplagt vintersak for FrP hvis noen foreslår noe sånt, men jeg tror ideen egentlig er ganske god.²⁹

Det ser ut til at Hessen selv for lengst har kommet fram til at vi burde hatt individuelle CO₂-kvoter, men at det likevel måtte komme et direkte spørsmål fra meg før han nevnte det. Og en mulig forklaring på dette ligger i hans konstatering av at et fokus på individuelle CO₂-kvoter vil gagne Fremskrittspartiet. Det som kanskje er den beste løsningen, blir altså holdt i bakgrunnen ut fra en tanke om at alle forslag om nye avgifter vil gi økt oppslutning om anti-avgiftspartiene.

Så er det nærliggende å spørre om ikke dette med personlige klimakvoter står i motsetning til den tidligere omtalte muligheten for en overlappende konsensus om en frivillig klimadugnad. Og svaret er at det ikke er noen ting i veien for at et land som Norge innfører personlige klimakvoter som et nasjonalt bidrag til den globale klimadugnaden. I Norge har vi allerede hele det fordelingsbyråkratiet som det er helt urealistisk å få innført som en global ordning, og det er bare små tilpasninger som trengs for at et nasjonalt system for personlige klimakvoter skal kunne settes i verk. Og mitt intervjumateriale gir grunn til å tro at Fremskrittspartiets sterke rettferdighetsperspektiv vil bidra til at de kan slutte seg til innføringen av et slikt nasjonalt system som følger logikken i prinsippet «forurenser betaler».

29. Haugestad, 2013

DET HANDLER OM TILRETTELEGGING FOR KREATIVE MØTER

Jeg har i denne artikkelen presentert to typer intervjuer som jeg har hatt nytte av i kreativt akademisk arbeid. For begge intervjutypene kan det sies at strenge rammer bidrar til at møtene blir kreative. De strukturerte forskningsintervjuene er rammet inn av et spørreskjema med 48 politiske utsagn, og intervjumaterialet inneholder flere hundre andre politiske utsagn som intervjupersonene ytrer for å posisjonere seg mer presist i det politiske landskapet. Det er altså ikke slik at de ferdigformulerte utsagnene passiviserer intervjupersonene. Snarere er det slik at de aktiverer den politiske filosofen i hver og en av dem.

Formålet med forskningsprosjektet var både å kartlegge diskursive ressurser og å undersøke muligheter for overlappende konsensus. Jeg var med andre ord på utkikk etter både de helt ytterliggående posisjonene og mulighetene for brobygging. Som eksempel vil jeg trekke fram to av intervjupersonene som tilhørte politiske partier som har marxismen som utgangspunkt. Den eldste av dem var en svært velskolert kommunist, og han var ikke særlig åpen for andre tenkemåter. Dialogdesignet fungerte likevel bra som et «fiskegarn» for å fange hans mange politiske fortellinger. I samtalene med den andre av dem – en middeladrende kvinne – bidro derimot dialogdesignet til å bygge bro over språklige barrierer. Mest slående var det da hun på autopilot slo fast at markedsøkonomien er problemet, men hvor samtalen rundt et spørsmål om markedsøkonomiens rolle gjorde at vi kunne bli enige om at «markedet» egentlig bare er en møteplass for utveksling av varer og tjenester. Da hun sa at markedsøkonomien er problemet, mente hun at den kapitalistiske konkurranseøkonomien er problemet. En slik språklig brobygging – der «markedet» går fra å være et skjellsord til å bli en i utgangspunktet nøytral betegnelse – øker muligheten for å kommunisere i stedet for å slåss.

For fagintervjuene har jeg laget en klar oppskrift som jeg selv følger til punkt og prikke.³⁰ Men heller ikke her betyr klare rammer at intervjuobjektene passiviseres. Tvert imot vil et godt forberedt fagintervju innebære at intervjueren benytter sjansen til å få svar på spørsmål som har dukket opp under forberedelsene. Dermed kan fagintervjuene overskride de tekstene som intervjuobjektene har skrevet, og som intervjueren har lest. Og noen ganger oppstår ny erkjennelse hos begge parter. Og ikke minst hos leseren.

30. *Tekstualitet*, 2019

REFERANSER

- Askeland, N. & Maagerø, E. (2014). *Om å utfordre vanen. Samtaler om litterær sakprosa*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Berge, B.M. (2005). *Biafra. Da Norge våknet*. Elias Berge og Kirkens Nødhjelp. Oslo: Forlaget Press.
- Buitenkamp, M., Venner, H. & Wams, T. (red.) (1993). *Action Plan Sustainable Netherlands*. Amsterdam: Friends of the Earth Netherlands (Vereniging Milieudefensie).
- Bråten, S. (1981). *Modeller av menneske og samfunn. Bro mellom teori og erfaring fra sosiologi og sosialpsykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dammann, E. (1972). *Fremtiden i våre hender. Om hva vi alle kan gjøre for å styre utviklingen mot en bedre verden*. Oslo: Gyldendal.
- Eriksen, T.H. & Hessen, D.O. (1999). *Egoisme*. Oslo: Aschehoug.
- Framtiden i våre hender (1997). *Din kvote – et ressurshefte om forbruk og etikk for den videregående skole*. Oslo: Framtiden i våre hender.
- Gjerdåker, S. & Skarheim, S. (red.) (1991). *Samtaler på universitetet: 19 faglige møter mellom lærer og student*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, A.v.d. (2013). *Dag Solstad. Uskrevne memoarer*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Hagen, A.v.d. (2014). *Kjell Askildsen. Et liv*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Hagen, A.v.d. (2016). *Leseren. En samtale med Henning Hagerup*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Haraldsen, G. (1999). *Spørreskjemametodikk etter kokebokmetoden*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Haugestad, A.K. (2000). *En bærekraftig fortelling? Om global ressurskvotering og anstendig forbruk som mulig ramme om nordmenns liv og identitetsprosjekter*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Haugestad, A.K. (2004). *Norwegians as Global Neighbours and Global Citizens*. I A.K. Haugestad & J.D. Wulfhorst (red.): *Future as Fairness: Ecological Justice and Global Citizenship*. Amsterdam / New York: Rodopi.
- Haugestad, A.K. (2006). *Decent Competition in a World of Households*. I J.D. Wulfhorst & A.K. Haugestad (red.): *Building Sustainable Communities. Environmental Justice & Global Citizenship*. Amsterdam / New York: Rodopi.
- Haugestad, A.K. (2013, 24. februar). *Klima og atter klima ... Tekstualitet*. Hentet fra <http://www.tekstualitet.no/?p=171>.
- Hessen, D.O. & Eriksen, T.H. (2012). *På stedet løp: Konkurransens paradokser*. Oslo: Aschehoug.
- Hille, J. (1995). *Sustainable Norway. Probing the Limits and Equity of Environmental Space*. Oslo: The Project for an Alternative Future.
- Hofstad, K. (2016). *Økologisk fotavtrykk. Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/%C3%B8kologisk_fotavtrykk.
- Kvale, S. (2001 [1997]). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Markeds- og Medieinstituttet (1999). *Spørreskjema. Norske meninger 1999. Selvutfyllingsdel*. Oslo: Markeds- og Medieinstituttet
- Rawls, J. (2006 [1999]). *Folkenes lov*. Oslo: Libro Forlag.

- Rees, W.E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: what urban economics leaves out. *Environment & Urbanization*, October, Vol. 4 (2), s. 121–130.
- Rønning, H. (red.) (1989). *Samtaler i samtiden*. Oslo: Aschehoug.
- Tekstualitet (2019). Oppskrift for fagintervjuer. Hentet 22. april 2019 fra <https://tekstualitet.no/oppskrift-for-fagintervjuer/>.
- Verdenskommisjonen for miljø og utvikling (1987). *Vår felles framtid*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Wackernagel, M. & Rees, W.E. (1996). *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.
- Wikipedia (2018). Pascal's Wager. Hentet 15. november 2018 fra https://en.wikipedia.org/wiki/Pascal%27s_Wager.